

Identiteta neidentitete v znanstveni fantastiki

Ana Jarc

Pod Lazami 130, Vrtojba, 5290 Šempeter pri Gorici
<https://orcid.org/0000-0003-4132-9104>
jarcana96@gmail.com

Članek obravnava ekološke iztočnice, izražene v znanstveni fantastiki in analizirane s teorijo o identiteti neidentitete filozofa Theodorja W. Adorna. Uvod je namenjen seznanitvi literarne vede z načinom branja znanstvene fantastike, ki analizira njene tematizacije narave na podlagi človekove odmaknjenosti od neidentitete. Termin narave v znanstveni fantastiki pod svoje okrilje jemlje nečloveške živali, nezemljane, robote, ljudi in fizično naravo, v človekovem odnosu do vseh teh pa je mogoče opazovati distanciranje od drugega in v tem povod za nastanek okoljske problematike; omenjene skupine lahko tako služijo za organizirano analizo reprezentacije nečloveškega v znanstveni fantastiki. Zaradi tematizacije znanosti in tehnologije je žanr znanstvene fantastike primeren za jasno razločevanje identitete od neidentitete ter ugotavljanje njihovih osrednjih značilnosti. V času pereče ekološke krize je diskurz o antropocentrizmu pomembna tema in tudi literarna veda je poklicana k razvijanju kritičnega, neantropocentričnega pogleda na literaturo in njene reprezentacije narave.

Ključne besede: literatura in filozofija / ekokritika / znanstvena fantastika / odnos do živali / Adorno, Theodor W. / antropocentrizem / (ne)identiteta

Theodor Wiesengrund Adorno (1903–1969), »misllec neidentitete« (Virk 337), se je kot eden najvidnejših predstavnikov frankfurtske šole ukvarjal z opazovanjem evolucije kapitalizma skozi neomarksiistično kritično teorijo; z implikacijami globalizma se je spopadal tudi na področju literature, a po lastnih besedah sam ni nikoli ponudil »modela za kakršno koli akcijo ali propagando« (Richter in Adorno 15). Literarni zgodovinarji so v njegovi zapuščini že zgodaj prepoznali očitne ekološke podtone, najpregledneje zbrane v monografiji Deborah Cook *Adorno on Nature*, ki pa se ukvarja predvsem s teoretično stranjo filozofove misli. Čeprav se je Adorno praksi jasno odpovedal (najbolj očitno z nevtralno javno pozicijo ob študentskem gibanju leta 1968), je njegova teorija o identiteti neidentitete zelo relevantna za moderno

ekološko gibanje, na področju literarne vede pa za ekokritiko in še natančneje – za ekokritiko v znanstveni fantastiki.

Ekološka problematika v 21. stoletju zagotovo dosega svoj vrhunec, razcvet ekokritike pa je njena posledica, ki znotraj literarne vede poskuša (pogosto s pomočjo aktivistične note) doseči reformo ali vsaj premislek o človekovem eksploatacijskem odnosu do sveta. Začetek človekovega destruktivnega odnosa do narave je mogoče precej poljubno umestiti kamor koli v zgodovino, naivno in nevarno pa je trditi, da je moderni svet posledica nečesa v človeku nespremenljivega in je torej vse obstoječe »naravno« in tako pravilno. Vsi se lahko strinjamo, da vse naše strahove in upe o človeštvu potencirata znanost in tehnologija, ki sta se v današnjem smislu začela razvijati skupaj z razsvetljenstvom; to je namreč pričelo vztrajno utirati pot čisti identiteti, pred katero Adorno opozarja. Rešitev ali vsaj slutnjo rešitve vidi v umetnosti in njenem potencialu posredovanja zavesti o neidentiteti.

Čista ali totalna identiteta je globoko povezana z instrumentalnim, najbolj instrumentalni pa sta prav znanost in tehnologija. Njun vpliv postane že v 19. stoletju viden tudi v literarni sferi in sicer z zametki novega žanra – znanstvene fantastike. Do statusa polnopravnega žanra se dokoplje nekoliko pozneje, ko se vpliva scientizma na ves planet ne da več zanikati, in sicer med obema vojnoma. Del razprave je dokazati, zakaj in kako je ta žanr nadvse primeren tako za ekokritičsko kot analizo razmerja med identiteto in neidentiteto.

Osrednja ideja prispevka je, da postane zaradi vpeljave znanosti in tehnologije na področje literature (v znanstveni fantastiki) razkol med identiteto in neidentiteto oz. med človekom in naravo zelo očiten. Aplikacijo takšnega neidentitetnega branja na znanstveno fantastiko lahko razumemo tudi kot spodbudo za slovensko literarno vedo, da se prične ukvarjati s tem pogosto zapostavljenim žanrom.

Zaradi lažje organizacije sta identiteta in neidentiteta analizirani glede na človekov odnos do drugega v naslednjih kategorijah: v odnosu do nečloveških živali,¹ nezemljanov, robotov, ljudi in narave. Članek bi rad prispeval k diskurzu o ekološki problematiki na primeru literature oz. znanstvene fantastike in predvsem predstavil način ekokritičskega branja, ki opazuje znanstveno fantastiko skozi teoretične nastavke filozofa Theodorja W. Adorna.

¹ V ekokritiki zelo uporabljan termin poudarja dejstvo, da smo tudi sami produkt razvoja živalske vrste; nakazana je potreba po določeni meri skromnosti.

Adornovo razumevanje narave kot model za ekokritiško branje znanstvene fantastike

Adornov morebiti najbolj znani aforizem iz *Minime moralie* se glasi, da so resnične samo tiste misli, ki same sebe ne razumejo (Adorno 216). Zaradi njegovega odkritega odpora do množične kulture in na prvi pogled snobovskih izjav so mu pogosto očitali kulturno mandarinstvo (Jay 20), a Adorno se ne zapira v hermetičen stolp, s katerega se hudobno nasmiha tistim, ki ga poskušajo razumeti, ampak z mislimi, ki same sebe ne razumejo, namiguje na neidentiteto. Pojem neidentitete pa je – pojem, in kot tak se že s samim poimenovanjem potvarja. »Mnogo staroselskih skupin sploh nima besede za divjino in tudi ne postavlja jasne meje med divjim in udomačenim življenjem, ker se pri njih ne pojavi zadosten konflikt med naravo in kulturo, da bi razlikovanje utegnilo nastati.« (Manes 18) S samim poimenovanjem nečesa, kar se ne more poimenovati, »neidentiteta« kaže na nasprotje neidentitete, identiteto, zato se o njej sploh ni mogoče izraziti točneje kot z mislijo, ki sama sebe ne razume. Kar nakazuje izraz neidentiteta, je istovetno z naravo – človeško in zemeljsko, in kar je bilo skozi čas zasuto z željo po obvladovanju za človeka kaotičnega sveta:

Bolj ko je um v funkciji samoohranitve, ki jo razume kot emancipacijo od narave, bolj se spreminja v instrumentalno mišljenje in s tem povzroča postvaritev človeka in njegove realnosti. Ljudje se z mišljenjem distancirajo od narave, da bi si jo postavili predse tako, kot jo obvladajo. S tem pojem vsili svojo *identitetno* strukturo naravi, tako »prvi« kot »drugi«. Zahteva in prisila sistematičnega, pojmovnega obvladovanja ima za posledico tlačenje arhaičnega, neobvladljivega, neidentičnega – *naravnega*. Človeški duh je seveda (bil) del narave. Vendar je v opisanem procesu razsvetljenstva sebe pozabil kot naravo. Postal je povsem instrumentalen, slep, iracionalen, uklonjen diktatu identitete. Vrhunec take »postvarjajoče« dialektike razsvetljenstva sta Auschwitz in gulag. (Virk 340)

Kraj utopije, kjer se še lahko zgodi sprava med Adornovim subjektom (človek) in objektom (narava), je po njegovem mnenju umetnost oz. samo umetnost je sposobna ponuditi avtentično izkustvo izgube avtentičnega (Dolar 167). Sinteza v osnovi pogrošne znanstvene fantastike in Adornove »snobovske« filozofije se morda na prvi pogled zdi kontroverzna; za znanstveno fantastiko, ko ji sploh še ni bilo tako ime, je veljalo, da je »vesolje le nadomestilo divji zahod, rakete konje in lasersko orožje pištole ...« (Kordigel 37), kar se vsekakor sliši kot nekaj, kar bi Adorno oklical za škodljivega potrjevalca smisla. Tom Shippey ukvarjanje z

znanstveno fantastiko znotraj literarnih študij vidi kot »izgnanca na rob skupine, ki lahko posluša, ni izključen, vseeno pa ni udeleženec pogovora« (Shippey 15), kar je vsekakor tema, ki bi jo bilo v slovenskem literarnem prostoru vredno načeti – na Slovenskem izide v povprečju ena znanstvenofantastična knjiga na leto; navadno gre za tujo mladinsko književnost, medtem ko so slovenski pisci pogosto primorani objavljati svoje izdelke v samozaložbi.²

Tako teorija identitete neidentitete kot znanstvena fantastika se podrobno ukvarjata s problemi (pretirane) mehanizacije človeškega življenja. Razdrtje med naravo in kulturo je redkokje bolj izpostavljeno kot prav v znanstvenofantastični literaturi, saj je v njej strah pred uničenjem planeta, robotizacijo in izgubo identitete (ne v adornoškem smislu) potenciran do skrajne točke; astronomi hrepenijo po zelenem planetu, marginalizirane skupine primerjajo svojo vlogo v svetu z bilko v mašineriji, meja med človeškim in nečloveškim pa je pogosto zabrisana. Zaradi uporabe grozljivih, srhljivih, fantastičnih in znanstvenofantastičnih elementov ima znanstvena fantastika to prednost, da lahko na hitrejši in udarnejši način posreduje svoj namen (Losada 17); prav tako imajo v svetu ekoloških katastrof, podnebnih sprememb in drugih težav, ki sta jih znanost in znanstvena fantastika že dolgo napovedovali, grozljivka, srhljivka in znanstvena fantastika potencial, da nastopijo bolj realistično kot »pravi« realizem. Znanstvena fantastika je povezana z vsem, kar ima prihodnost (Lombardo 8) – njen holistični značaj in uporaba osrednjih povzročiteljic perečih težav modernega človeka, znanosti in tehnologije, omogočata kritiko instrumentalnega uma, pa naj ima obravnavano literarno delo do tehnologije negativen ali pozitiven odnos.³

V svoji magistrski nalogi sem opazovanje razmerja med identiteto in neidentiteto razporedila v pet obvladljivih skupin, analiziranih glede na odnos do drugega – odnos do nečloveških živali, nezemljanov, robotov, ljudi in narave (glej Jarc). Prav v teh stikih z drugim se namreč skriva načrt za doseg stanja totalne identitete in sedanje ekološke krize.

² Npr. pisatelja Darjan Vaupotič (*Lovci na sanje*, 2015) in Bojan Ekselenski, urednik trenutno edine delujoče slovenske znanstvenofantastične revije *Supernova* in avtor številnih znanstvenofantastičnih romanov (saga *Vitezi in čarovniki*, 2011–).

³ Znanstvena fantastika seveda ni homogen žanr, na kar namigujem s srhljivimi, grozljivimi in fantastičnimi elementi; omenjene značilnosti pa vsekakor držijo za literarna dela, ki jih obravnavam v tem članku.

Nečloveške in sprijene živali

Nečloveška žival je vedno pri roki za primerjave. Po mnenju Johna Bergerja je nečloveška žival prva metafora, ali z besedami Adorna in Horkheimerja: »Ideja človeka se v evropski zgodovini izraža v razlikovanju od živali. Z neumnostjo živali se dokazuje človekovo dostojanstvo.« (Adorno in Horkheimer 273) Še posebej v času hiperprodukcije smo jih popolnoma zmarginalizirali z antropomorfiziranimi živalskimi igračkami, filmi, igrkami (Berger 25) in seveda prehransko industrijo. Tematizacija odnosa do nečloveških živali v znanstveni fantastiki ponuja zanimive pokazatelje naše zasičenosti z identiteto.

Najpogostejša in najpreprostejša tematizacija se kaže v obliki metafor. Sama metafora pomeni dvojno potujitev – poimenovanje živali z imenom, ki ji ne pomeni čisto nič in nato dvojno ponižanje v nekaj človeku jezikovno podrejenega. V znameniti Wellsovi *Vojni svetov* pripovedovalec genocid nad človeštvom, ki ga izvajajo Marsovci, sprejema kot nekaj naravnega, saj nezemljani počnejo z ljudmi nekaj podobnega, kar počnemo mi z nečloveškimi živalmi. »Preden jih preostro obsodimo, se moramo spomniti, kako okrutno in temeljito je naša lastna vrsta uničevala ne samo živali [...], temveč tudi prvobitnejša človeška ljudstva.« (Wells 11) Pripovedovalec naše obsedenosti s precej prosto interpretacijo Darwinovega preživetja najmočnejšega ne problematizira, ampak z neko tolažečo predestinacijo zgolj potrjuje naša egocentristična prepričanja.

Nekatera dela ta odnos problematizirajo, a še vedno skozi ista antropocentrična očala, saj kritizirajo eksploatacijo samo takrat, ko škodi nam kot človeški vrsti – ob branju Atwoodinega *Zadnjega človeka* se resda zgražamo nad miriada gensko zmanipuliranih nečloveških živali, a skoraj na neki samopoveličevalen, pokroviteljski, katasturbatorski⁴ način. Izjava »[...] narediti žival je tako zabavno, so govorili; počutiš se kot Bog« (Atwood 53) je ena izmed mnogih v tem delu, ki na površini izvablja zgražanje, a brez temeljitega (metaforičnega) premisleka o človeškem skupku družbeno-ekonomsko motiviranih vrednot, ki bi kritiko naredile prepričljivejšo.

Pri izražanju neidentitete je veliko uspešnejša tista literatura, ki nečloveškim živalim dopušča subjektivnost – ne ponareja se s pretvarjanjem, da jih razume, ampak jim dopusti svobodo, ki jim pripada v

⁴ Ta posrečeni izraz je uporabil Stephen Duncombe v svoji spremni študiji k *Utopiji* Thomasa Moora; gre za parafrazo Walterja Benjamina, ki ugotavlja, da antiutopična literatura uničenje pogosto doživlja kot »prvovrsten estetski užitek« (Duncombe 151).

njihovi »neokrnjeni« neidentiteti. »Ikar in želva« je kratka zgodba Mihe Remca iz zbirke *Astralni svetilniki*, ki tematizira odnos med zadnjim človekom na svetu in želvo. Osredji lik po tečajnem zasuku ostane sam oz. tako vsaj misli, ko nekega dne naleti na še eno živo bitje – želvo. Zaradi oklepa jo poimenuje Ahil in z njo splete enostransko prijateljstvo, v katerega naposled podvomi tudi sam Ikar: »Nenadoma je otrpnila in se nepremično zastrmela vanj. Nekaj čudnega je občutil ob tem spogledu; nekakšno tujstvo je strujalo iz drobnih svetlikajočih se očesc, ki so jih kdaj pa kdaj prekrile dvojne veke.« (Remec 172) Med človeškimi in nečloveškimi živalmi obstaja prepad, ki se ga ne da preseči; antropomorfiziranje lahko prinese samo škodo oz. je ta vnaprej zagotovljena za tisto stran, ki ne more biti zasičena z identiteto.

Za znanstveno fantastiko najbolj značilna kategorija so t. i. mejni primeri nečloveške subjektivnosti. Gre za nečloveške živali, ki so zaradi tehnologije ali drugačnega razvoja ljudem tako podobne, da jih je težko kategorizirati, saj prehajajo med skupinami. V kratki zgodbi »Leto podgane« pisatelja Chena Qiufana se srečamo z gensko zmanipuliranimi podganami, ki po zelo kratki evoluciji začnejo kazati človeške lastnosti – ko jim vojaki v past nastavijo ujeto podgano, ji njene tovarišice brez pomisleka priskočijo na pomoč: »Podgane so gradile piramido. Spodnja plast piramide je bila sestavljena iz sedmih podgan, ki so se naslanjale na stene luknje. Na njihovih ramenih je stalo pet drugih podgan. Potem tri. Dve sta nosili podgano, ki je bila še otrok, in z njo plezali na prostost.« (Qiufan 41) Podatek, ki je tukaj relevanten, si velja zapomniti tudi za poglavje o nezemljanih – v tujih življenjih smo navadno sposobni ceniti samo tiste lastnosti, ki jih prepoznamo v sebi, pa še takrat pogosto v retrospektivi.

Precej poljubna je meja, ki prepušča subjekte v območje moralnega upoštevanja oz. ki pripisuje vrednost življenju. »Da razumemo inteligenco in samozavedanje kot vrhunec razvoja nasproti fotosintezi, strupnikom ali sporogenezi, lahko res ublaži človekove starodavne negotovosti glede njegove vloge v vesolju, ampak takšno početje nima nikakršne veze z evolucijo in se ne sklada z opazovano naravo.« (Fromm 24) Razliko med človeško in nečloveško živaljo oz. med identiteto in neidentiteto, ki pogojuje takšno početje, še najbolje povzame Vercors v svojih *Sprijetih živalih*:

»Profesor Rampole,« je nadaljeval Sir Arthur, »je natančno opisal to kakovostno spremembo: razlika med inteligenco neandertalca in velike opice ni količinsko posebno velika. Ogromna pa mora biti, kar zadeva njun odnos do narave: žival se ji kar naprej podreja, človek pa se je začel nenadoma spraše-

vati. [...] A da se sprašuješ, sta potrebna dva: ta, ki sprašuje in tisti, ki odgovarja. Žival je zapletena v naravo, zato je ne more spraševati. Tu se mi zdi, da je tista točka, ki jo iščemo. Žival ustvarja *enoto* z naravo. Človek in narava, to je *dvoje*. Za prehod iz trpne nezavednosti v vprašalno zavest je bil potreben ta razkol, ta razpoka, to izdretje. Ali ni prav tu meja? Prej žival, potem pa človek! Sprijene živali, to smo mi!» (207)

Nečloveške živali skratka najpogosteje predstavljajo piedestal v obliki metafore in sredstvo za doseg cilja (ki je lahko tudi kritika eksploatacije). Za izražanje neidentitete so primernejša tista besedila, ki se nečloveškim živalim ne trudijo pripisovati nikakršne intence, saj je takšno početje v svojem bistvu vedno antropocentrično in s tem problematično. Najzanimivejši primeri, ki različno uspešno kažejo na neidentiteto v znanstveni fantastiki, pa so mejni primeri nečloveških živali.

Nezemljani – ljudje v preobleki?

Težko si je zamisliti povsem verodostojnega nezemljana; neobhodne so prepreke antropomorfizma, ki v še najbolj abstraktni podobi ne more preseči samega sebe. Medtem ko nekatera dela takšne solipsizme kritizirajo, se jim druga podrejajo – rezultat pa je seveda odvisen od avtorjevega namena. Eno najboljših reprezentacij nereprezentabilnega predstavlja Lemov *Solaris*, ki se svoje obremenjenosti z identiteto zaveda in jo tudi integrira v okostje pripovedi:

Nikogar drugega ne iščemo kot ljudi. Ne rabimo drugih svetov. Rabimo zrcala. Ne vemo, kaj naj z drugimi svetovi. Dovolj je en sam, pa nam že obleži v želodcu. Radi bi našli svojo lastno, idealizirano sliko; to naj bi bili svetovi, civilizacije, ki so popolnejši od naše, upamo, da bomo v drugih znova našli podobo naše primitivne preteklosti. Medtem pa je na drugi strani nekaj, česar ne sprejemajo, pred čimer se branimo, pa vendar z Zemlje nismo pripeljali edino destilirane kreposti, Človeka v junaški podobi! Sem smo prileteli taki, kakršni smo v resnici, in ko nam druga stran to resnico pokaže – tisti njen del, ki ga prikrivamo –, se s tem ne moremo sprijazniti! (78–79)

Nekoliko manj prepričljiva so dela, v katerih gre za precej zvesto preslikavo popolnoma človeških življenj na sosednje planete ali orbite; v Pečjakovem *Begu med zvezde* protagonisti priletijo na nov planet, na katerem odkrivajo ostanke prejšnje civilizacije, in izkaže se, da so kuščarjem podobna bitja (razen po izgledu) bila na las podobna ljudem. Stvari gredo celo tako daleč, da pri raziskovanju knjižnice

naletijo na podobo Jezusa-kuščarja; občutek krožnosti, nekakšne smiselne ritualnosti je v znanstveni fantastiki zelo pogost, in čeprav ima to tolažeč učinek, samo še pogloblja naše zaupanje v identiteto.⁵ Človekova zaverovanost samega vase pride do izraza tudi v Bradburyjevih *Marsovskih kronikah*; ljudje kolonizirajo Mars in ob prihodu nehote na smrt obsodijo celotno marsovsko populacijo, kar nekateri izmed kolonizatorjev kritizirajo:

Vse je že tu. Vse stvari, ki so bile kdaj koristne. Vse gore, ki so imele svoja imena. In nikoli jih ne bomo mogli uporabljati, ne da bi se pri tem nelagodno počutili. Imena gora nam nikoli ne bodo zvenela prav; dali jim bomo nova imena, toda stara so še vedno tu, nekje v času, in pod temi imeni so se gore izoblikovale in prepoznale. Imena, ki jih bomo mi dali kanalom in goram in mestom, bodo spolzela z njih kot voda z račjega perja. Kakorkoli se bomo že lotevali Marsa, nikoli se ga ne bomo mogli zares dotakniti. Potem bomo pobesneli in veste, kaj bomo napravili? Razkopali ga bomo, mu razcefrali kožo in si ga preoblikovali po svoji meri. [...] Mi, Zemljani, smo posebej nadarjeni za uničevanje vsega, kar je lepo in veliko. (69)

Na prvi pogled nam razmišljanja kritičnega kolonizatorja Spenderja delujejo častno in plemenito, a dejstvo je, da je goram čisto vseeno, kako jim je bilo ime. Narava je nema, človek ji ne ponudi svojega glasu, ampak ceni samo tiste sledove, ki so marsovski oz. človeški. Spender na naslednjih straneh občuduje marsovske knjižnice, njihovo arhitekturo in kulturo nasploh, medtem ko mu je popolnoma vseeno za tudi umrlimi marsovskimi nečloveškimi živalmi in marsovsko naravo. Človek je sposoben ceniti samo tista življenja, ki so mu podobna oz. v katerih prepozna samega sebe, pa še takrat pogosto v retrospektivi. Pripisovanje vrednosti je arbitrarno dejanje, rezervirano za tiste, ki so na položaju moči. »Del znanstvenofantastične literature opisuje naše stike s tujimi civilizacijami zato, ker postanejo na ta način vidne naše napake, naša vasezagledanost, naš napuh, naša agresivnost, naša netolerantnost, nestrpnost in prezir do vsega, kar nam ni na las podobno,« ugotavlja Kordigel (67), a kritika vasezagledanosti s pomočjo vasezagledanosti deluje samo na površini in s tem še pogloblja vzorce identitete.

Takšni izhodiščni poziciji navkljub pa se je mogoče s pomočjo pripovednih postopkov približati neidentiteti; primer takšne uporabe nezemljanov je Gradišnikova zgodba »Raziskovalec«. Nezemljani so v

⁵ Smiselno se mi zdi izpostaviti, da je Pečjak v svojih delih izrazilo humoren, kar je vsekakor komponenta, ki jo je pri analizi potrebno upoštevati; v osnovi pa, ne glede na avtorjev namen, še vedno gre za zelo antropomorfično delo.

tej zgodbi pravzaprav obstranski in nimajo druge vloge, kot da poudarijo krutost z identiteto zasičenega človeka-stroja:

Vzameš sabljo in stopiš bližje [...], oni pa se zaženejo v beg, kak ducat jih je, majčkenih, čudno cvilečih spak z kdove koliko okončinami, ki poskakujejo po prašnih tleh kot rumene krogle, nič tuje niso, zakaj preveč tujega je že za teboj, in nič grozljive, zakaj groza je samo kemizem, tako kot bolečina, kot obup ali ljubezen ... Eno izmed bitij je opečeno, zvija se pod tvojimi nogami, migetaje z nožicami, razsekaš ga; če ima bitje kaj krvi, je vendarle ne ugledaš, zakaj žarek izpari vsako tekočino, poogleni vsako tkivo. (271)

Čustva so oklicana za atavizem, kajti instrumentalni um se tej »živalski« strani izogiba; a kljub temu je raziskovalec razpet med identiteto in neidentiteto, saj njegova vesoljska ladja nosi ime umrlega dekleta, pogreša zemeljsko hrano in se odpravlja na nesmiselne ter nasilne ekspedicije, s pomočjo katerih poskuša neidentiteto dokončno zamenjati z identiteto. Tehnološki pripomočki mu omogočajo, da bitij, ki jih pobija, ne dojema kot subjekte, a naslada raziskovalca se ne more otresti krivde, ker njegova preobrazba še ni popolna.

Nezemljani so včasih bolj razviti od nas, manj razviti ali pa se s takšnimi kategorijami sploh ne ukvarjajo, saj ne razkrijejo svojih (mogoče neobstoječih oz. neobstoječih po našem razumevanju) namenov. O neidentiteti najbolj uspešno pričajo tista dela, ki se nereprezentabilnosti zavedajo, medtem ko večina tematizacij nezemljanov (predvsem v pogrošni znanstveni fantastiki) ostaja antropocentrično črno-bela.

Mi, roboti

Bajt opaža, da je že »Frankensteinov izrodek [...] romantično razklan med stvarnostjo in sanjami: nikdar ne more postati enakopraven prebivalec človeškega sveta. Prav taki so tudi tisti androidi, človekovi posnetki, bioroboti in misleči računalniki moderne znanstvene fantastike, ki se zavedajo samih sebe« (Bajt 24–25). *Frankenstein* Mary Shelley iz leta 1818 velja za čisto prvo pravo znanstvenofantastično delo, saj sta tehnologija in znanost uporabljeni na nov način, tako značilen za dvajseto stoletje, pri čemer je (poleg zelo oddaljene letnice) zelo zanimivo to, da sta ti osrednji orodji razsvetljenstva že na začetku 19. stol. problematizirani. Za Julesa Verna, ki mu je pripadel naslov očeta znanstvene fantastike, in njegove naslednike je veljalo, da so vsaj na začetku svoje znanstveno-leposlovne poti do tehnologije gojili predvsem pozitivna čustva in jo celo dojemali kot rešiteljico človeštva; celo

Vernov odnos se proti koncu stoletja nekoliko skrha, ko postane jasno, da ni nekaj narobe s tehnologijo, ampak s tistim, ki se je poslužuje. Vseeno je bilo do tega obrata napisanih ogromno romanov in še več kratkih zgodb s precej predvidljivo zasnovo: s problemom, ki ga lahko razreši samo tehnologija v rokah objektivnega moškega znanstvenika. Shelley pa je že pred vsemi temi deli naredila njihovo subverzijo, ko se je ponorčevala iz te t. i. moške objektivnosti. Bolj kot Frankensteinova pošast je namreč »pošasten« njen stvaritelj, ki v iskanju smisla zapade na pot totalne identitete in se poskuša po svojih najboljših močeh otresti omejujoče etike oz. ostanka neidentitete:

Če naj človek doseže popolnost, mora ostati njegov duh vselej miren in veder, nikoli si ne sme privoščiti strasti in dopustiti, da bi kakšna bežna želja skalila njegov mir. Prepričan sem, da tudi znanstveno raziskovanje ni izjema pri tem pravilu. Če študij, ki se mu posvečate, slabi vaša čustva, vam razkraja smisel za tiste preproste užitke, ki jih nič ne sme skaliti, potem je ta študij zanesljivo zgrešen, ker je neprimeren človeški naravi. (Shelley 48)

Za izražanje neidentitete je morda še najbolj primerna tretja skupina, v kateri se navadno na ruševinah človeškega sveta ohrani drugačna civilizacija, kot npr. v zgodbi »Nočno popotovanje Zmajskega konja« pisateljice Xie Jie: »Ime mi je Zmajski konj, kar pomeni, da sem in zmaj in konj. Začel sem se kot mit na Kitajskem, a rodil sem se v Franciji. Ne vem, ali sem stroj ali zver, živ ali mrtev – morda nikoli nisem prejel tiste iskre, ki ji pravijo duša. Tudi ne vem, če je ta moja pot skozi noč resnična ali so to samo sanje.« (138) Po koncu človeške dobe roboti ostanejo sami in delujejo po vzvodih, ki nam niso popolnoma jasni – človeški preživenci v Pečjakovi kratki zgodbi »Odisej se vrača« jih celo dojemajo kot manjvredne:

Rogerju Greenskemu se je začelo svitati, kaj se je dogajalo na Zemlji pred 262 ali 264 leti. Planetarna katastrofa je uničila vse, kar je bilo živo, toda roboti so ostali. V avtomatizirani tovarni so se razmnoževali naprej. Toda njihovo delo je postalo neustrezno, ker niso bili programirani, da bi obstajali brez ljudi. Kljub temu so zaradi programa nadaljevali taka dela, kot je, denimo, zidanje hiš. »Nemara izdelujejo tudi nočne posode in zobotrebce,« je pomislil. (Pečjak, »Odisej« 42–43)

Roboti v znanstveni fantastiki so tematizirani kot orodje za doseg cilja, kot človeku enakopravni ali celo kot njegovi nasledniki,⁶ pogosto pa morajo roboti iz katere koli zgodbe skozi vsa tri stanja. Robot je narejen

⁶ Kategorije so prilagojene po Metki Kordigel (orodje, suženj, človek ali dedič).

z nekim človeškim namenom (ki robotu mogoče ni znan); zaradi (običajno) katastrofalnih dogodkov se vrednost človeškega in robotskega življenja izravna; z odhodom človeka zagospodarijo roboti.

V raznih katastrofalnih napovedih, v katerih roboti na nasilen ali kakšen drugačen način prevzamejo vajeti, je opazno naivno upanje, da z ubeseditvijo možnih koncev ta novi svet (vsaj besedno) obvladamo. Npr. kiberpank, spojitev človeškega in robotskega, pravzaprav pomaga normalizirati tehnološke novosti, ki bi se jih drugače še bolj bali in čeprav gre na prvi pogled za upor zoper takšno prihodnost, takšen model »odmika šele omogoča in konstituira tisto, od česar se odmika« (Dolar 159). Znanstvena fantastika kot žanr upora, kakor ga je razumel npr. Philip K. Dick,⁷ je pravzaprav lažna emancipacija, ki s svojim uporom tisto, proti čemur se upira, naredi znosno in sprejemljivo.⁸

Sprijene živali

Prva metafora naj bi torej bila nečloveška žival; a za razvoj te metafore je bila potrebna tista temeljna, in sicer človeška. Misel je namreč vedno že drugo, in sicer znotraj sebe (Cook 11), kar pomeni, da so vsi naši pojmi že »okuženi« z identiteto. Stanje neidentitete je torej nekakšni izgubljeni raj, iz katerega smo se ljudje sami izgnali s pomočjo instrumentalnega uma, ki obljublja smisel v obratni smeri – identiteti. Na vprašanje, kako je do te ločitve od narave prišlo, mogoče še najbolje odgovarja mit, ki je v svojem bistvu poskus obvladati neobvladljivo. Zdi se, da lahko v tem izvoru najdemo načrt za vse kočljive situacije današnjega dne.

Če je misel prva in nečloveška žival druga metafora, je ženska tretja. Omenila sem že, da je idealni akter predvsem trde⁹ znanstvene fanta-

⁷ »Želel bi pisati o ljudeh, ki jih ljubim, jih naseliti v namišljenem svetu, natkanem v mojih mislih, ne v svetu, ki ga dejansko imamo, ker ta svet, ki ga dejansko imamo, ne zadovoljuje mojih standardov. Prav, torej bi moral spremeniti svoje standarde; nisem na liniji. Moral bi se upogniti resničnosti. Nikoli ji nisem upognil hrbta. Za to gre pri znanstveni fantastiki,« pravi Dick v svojem eseju »Trgovina s pasjo hrano« (114).

⁸ Na lanski podelitvi prestižnih nagrad Hugo za najboljšo znanstveno fantastiko (18. 12. 2021) je veliko razburjenja povzročilo razkritje enega glavnih sponzorjev dogodka – Raytheon Technologies je eden osrednjih izdelovalcev orožja v Združenih državah in čeprav večina piscev znanstvene fantastike takšne korporacije kritizira, se v končni fazi pojavi vprašanje, ali je v kapitalizmu etična konsumpcija sploh mogoča.

⁹ Trda znanstvena fantastika je poimenovanje za začetno fazo znanstvene fantastike, ki se je trudila biti čim bolj znanstvena; poudarek je bil na nekem izumu oz. odkritju, medtem ko je sama literarnost imela manjšo vlogo.

stike objektivni moški; še danes si je težko predstavljati žensko, ki si prisvaja in zatira naravo, ko pa se oboje še vedno dogaja njej.¹⁰ »Postala je utelešenje biološke funkcije, slika narave, na katere zatiranju je slonela slava te civilizacije. Brezmejno zagospodariti naravi, preobraziti kozmos v neskončen lovski revir – uglasena ideja človeka. To je bil smisel uma, s katerim se je prsil.« (Adorno in Horkheimer 275) Še posebej na začetku žanra je ženska lahko samo obstranski lik, ki neguje večvredno moško civilizacijo; moški »mora ven, v sovražno življenje, delovati mora in se gnati. Ženska ni subjekt. Ona ne proizvaja, temveč neguje proizvajalce, je živ spomenik zdavnaj minulih časov vase sklenjenega gospodinjstva« (Adorno in Horkheimer 25). Nastavke seksizma je mogoče opazovati že pri prvem slovenskem piscu znanstvene fantastike, Damirju Feiglu:

V tem trenutku je opazil, kako sta si drgnili dve živali vsaka svoj hrbet ob neko drevo. Ko je pa pozorneje gledal na ta prizor, se je prepričal, da je bilo drevo kavčukovec, živali sta bili pa samici. Takoj mu je bilo vse jasno.

Samici sta strgali z drgnjenjem ob drevo črne proge s svoje kože. Strjeni, posušeni mlečni sok drevesa jima je bil za strgalo, radirko. Kdo ve, kdaj si je bila prva samica po golem naključju, mogoče da se reši neprijetnega srbeža, izbrisala z drgnjenjem črne proge, tovarišice so opazile izpremembo v njeni zunanosti, rumena barva je postala moda in odtle so vse zeberske samice uporabljale izbrisujoče svojstvo kavčukovcev, ki so pomešani med drugim drevjem. (Feigl 54)

Poleg tega, da se »humoristični« izsek ne sklada z opazovano naravo, za moškim opazovanjem lepote »nenehno leži glasen smeh, neizmeren porog, barbarska kvanta potentnega na račun impotentnosti, s katero duši skrivno bojazen, da je zapisan impotentnosti, smrti, naravi« (Adorno in Horkheimer 277). Svoj piedestal si bel moški poleg seksizma gradi še z rasizmom, specisizmom, homofobijo itd., saj pripadniki teh vrst rušijo patriarhalno binarnost oz. njen poskus stvarjenja smiselnega, s totalno identiteto obvladanega sveta. Ublaževanje eksistencialne krize s pomočjo degradacije drugega pa se izkaže za samodestruktivno, pa naj se obravnavana literatura tega zaveda ali ne.

Kot sprijene živali bi se morali zavedati svoje samo na pol objektivne zmožnosti ter priznavati vrednost svoji živalski plati; navezovanje na naravo in njeno hierarhijo je namreč precej spolzko področje, iz katerega lahko zraste kaj podobnega kot evgenika. V aktivistično naravnani kratki zgodbi Joanne Russ »Ko se spremeni« astronomi obiščejo

¹⁰ S povezavo med zatiranjem narave in zatiranjem ženske se ukvarja podvrsta ekokritike, ekofeminizem.

planet, na katerem živijo samo ženske, kar seveda ne ustreza patriarhatu njihovega planeta. »Včasih se smejim vprašanju, okrog katerega so se ti štirje možje vrteli ves večer in si ga nikoli niso upali izreči, ko so nas gledali, kmetavze v delovnih oblekah, orače v platnenih hlačah in srajcah: katere od vas igrajo moškega? Kot da bi morale narediti kopijo njihovih napak!« (42). Podoben zapis lahko najdemo pri znanstveniku Clarenceju Carpenterju iz prejšnjega stoletja, ki si je prizadeval nadgraditi seksizem v znanstveni seksizem: »Homoseksualne samice, ki prevzamejo moško vlogo, napadajo samice v ženskih vlogah pred vzpostavitvijo žensko-ženske zveze« (nav. po Haraway 33). Družbene vloge so prav to – družbene in kot take politično motivirane; med objektivno znanostjo in zlorablajočo ideologijo ni jasne ločnice, meni Haraway (114).

Primer človeka, razpetega med naravo in kulturo, identiteto in neidentiteto, je Huva Greystoke iz Feiglove novele *Pasja dlaka!* Huva živi v džungli in ko nanj naleti znanstvenik Freeman,¹¹ se ga ta odloči počlovečiti. Huva sprva zavrača vse, kar mu ima znanstvenik tehnološkega za ponuditi, a na koncu pride do zaključka, da je civilizacija boljša od divjine. Svobodni Freeman pa mu ob tem čestita z besedami: »Veseli me, lord Greystoke! Premagali ste svoje nagibe, volja je premagala telo! Čestitam Vam kot zastopnik kulture, ki ji sedaj vračam izgubljenega sina!« (Feigel 112)

Znanstvena fantastika se zelo dobro povezuje z idejami o dominaciji nad naravo (notranjo in zunanjo), ženskami in drugimi ljudmi. Pri utemeljevanju pozicije moči se avtorji in njihovi pripovedovalci večkrat navezujejo na vzorce iz narave in čeprav je znanost sram atavizmov, so prav ti včasih povod za postavitve določene marginalizirane skupine izven področja moralnega upoštevanja. Zaradi oddaljenosti od neidentitete si človek želi smisel, ki ga ponuja identiteta, a ker ta zaradi naše razpete narave (še) ni mogoča, si pomaga z miti in rituali, da ublaži svojo eksistencialno krizo, kar še najučinkovitejše doseže z distanciranjem, marginaliziranjem in podreditvijo drugega.

Kričeče vrtnice

V znanstveni fantastiki je fizična narava pogosto prva žrtev človekovih ambicij. V delih *Zadnji človek*, *Marsovske kronike*, *Beg med zvezde* idr. je prisotna opazna graja človekove zaverovanosti samega vase; zaradi

¹¹ Kar v dobesednem prevodu pomeni svobodni človek – objektivni Freeman je »osvobojen« spon narave.

njegove nečimrnosti v teh delih narava utrpi nepopravljive posledice. Precejšen del človekovega nasilja nad naravo je mogoče pripisati človekovemu najprimitivnejšemu instinktu – preživetvenemu. Narava je nekaj divjega in kaotičnega, kar je treba obvladati in si podrediti, narava je sovražnik, ki ga je treba poraziti: »S prezirom je tu pa tam pogledal podse v temo, češ, premagal sem te, pragozd, ki si se zavaroval z neprodarno goščavo zoper vsak obisk vsiljivega belokožca« (Feigel 37); ali nekoliko kasneje: »Freeman – regent živalstva, regent v pragozdu, ki je prava, naravna prestolnica živalskega kraljestva, regent v pragozdu, ki ga je malo prej na poti k potoku izzival. Neomejen gospodar, ki se mu ni bati drugega, kakor kake zasede nezadovoljnih podložnikov.« (39) A zreduciranje človeškega bitja na en sam instinkt je pravzaprav samo neodgovorno prelaganje krivde, ali drugače: »To preživetveno vodilo, ki narekuje naš odnos do organske in neorganske narave, je zakoreninjeno in oblikovano po kapitalističnem modelu produkcije s pomočjo njegovega instrumentalnega in eksploatacijskega odnosa do narave.« (Cook 9)

Z dobrim namenom, a napačno obliko se kapitalistični odnos do sveta trudi pokritizirati Pečjak v svoji kratki zgodbi »Sonce«. Smo na Zemlji v prihodnosti, ki zaradi onesnaženja že več desetletij ni videla sonca; ko vremenska napoved oznani dogodek stoletja, se na razgledni točki zbere kopica ljudi, da bi proslavila nekajminutni nastop te izgubljene žareče krogle s svojim modrim spremljevalcem.

»Nebo!« je nekdo zavpil in tisoč glasov je ponavljalo to besedo.

»Glej nebo!«

»Pravo nebo!«

»Kako je modro!«

Množica je dvignjenih glav strmela kvišku. Modre lise so se naglo večale. Slišalo se je škripanje fotografskih aparatov.

»Plačali smo za sonce, gledamo pa tudi nebo,« je menil Izak. »Ali ni to sijajno?«

»Jaz pa sem mislil, da je nebo temnomodro,« je zamrmral Jakob. »Da ima barvo slive. To pa je kot tenčica.« (Pečjak, »Sonce« 160–161)

Podobno žalujoč odnos do narave najdemo tudi v *Zadnjem človeku* in še marsikaterem postapokaliptičnem delu, a tako kot pri kategoriji, posvečeni nezemljanom, gre za kritiko zaverovanosti samega vase z dodatno zaverovanostjo samega vase – življenje, ki je bilo v procesu pretirane industrializacije izgubljeno, je v teh delih utišano. Razne naravne katastrofe in človeški posegi v ekosisteme takšnim delom predstavljajo ozadje, kuliso za osrednjo idejo, ki kritizira človekov egoizem – kar je paradoksalno. Takšna dela še vedno dajejo glas predvsem

človeku, ki res kritizira eksploatacijo, a takšno delo je v končni fazi neizbežno zaverovano samo vase, saj je narava utišana. Spet ponavljam ugotovitev, da je najprimernejša reprezentacija nečloveške subjektivnosti in s tem neidentitete tista, ki se otepa antropocentrizma in jim pusti, da je samo njihov obstoj dovolj za priznavanje statusa nečloveške subjektivnosti in dodeli pravice, ki jim pripadajo. Tega se nekoliko bolje loti kratka zgodba Roalda Dahla »Zvočni stroj«, v kateri znanstvenik sestavi napravo za lovljenje človeku neslišnih frekvenc; nadebudni iznajditelj nenadoma lahko sliši nečloveške krike posekanega drevesa in odrezanih vrtnic v sosedini košari in čeprav je pripoved še vedno zelo antropocentrična, potujitev dosega z boljšimi rezultati kot prej omenjena dela.

Stik z neidentiteto bolj pretanjeno povzemajo doživljaji znanstvenice iz romana *Izničenje* Jeffa VanderMeerja. Štiri znanstvenice, opremljene z vsemi potrebnimi pripomočki in znanji, se srečajo z nečim, o čemer se nikoli niso učile – nereprezentabilnim. Protagonistka se sčasoma zave, da je njihova znanost zemljevid, »a kaj je drugega zemljevid kot poudarjanje stvari, ki druge naredijo nevidne?« (66).

Zagledala sem mokrišče in moja pozornost je bila nagrajena z minuto opazovanja dveh vider. Na neki točki sta se ozrli in spreletel me je čuden občutek, da me lahko vidita, kako ju opazujem. Ta občutek me je pogosto obšel v divjini: da stvari niso takšne, kot se zdijo na prvi pogled in morala sem se boriti proti temu, kajti obstajala je nevarnost, da bi to občutje prevladalo nad mojo znanstveno objektivnostjo. (30)

Srečanja z neidentiteto grozijo trdno zakoreninjeni identiteti s trenutki identitetnega nesmisla; »Iskanje skritega smisla [...] je bilo isto kot iskanje smisla v naravnem svetu okoli nas. Če je obstajal, je bil pogojen z opazovalcem« (35). Medtem ko življenje v neidentiteti ni več mogoče, pa je mogoče naše vračanje k njemu v obliki odbliskov neidentitetnega smisla ali identitetnega nesmisla, kar bi v končni fazi koristilo tako opazovalcu kot opazovanemu.

Sklep

Adornova identiteta neidentitete se v znanstveni fantastiki kaže na nekoliko drugačen način, kot ga je nemški filozof predvideval za modernistični roman – čeprav je ta občutek res mogoče doumeti samo intuitivno, je njegove značilnosti in posledice v literaturi mogoče opa-

zovati tudi teoretično in praktično. Znanstvena fantastika je za to zelo primeren žanr – zaradi tematizacije znanosti in tehnologije je toliko bolj opazen razkol med naravo in kulturo, divjino in civilizacijo, človekom in nečloveško živaljo. Osrednja naloga tega prispevka je bila pokazati prav to – da je Adornovo teorijo mogoče preoblikovati v model, način branja, ki po vsej verjetnosti ni aplikabilen samo na področje znanstvene fantastike. Prednost takšnega branja je v njegovi aktualnosti; znanstvena fantastika ogroženih planetov doživlja svoj vrhunec in to zaradi pereče ekološke krize, ki takšno vizijo prihodnosti predstavlja kot zelo možno.

Pri raziskovanju razmerja med identiteto in neidentiteto v znanstveni fantastiki sem se omejila na pet kategorij – odnos do nečloveških živali, nezemljanov, ljudi, robotov in narave. Posamezne kategorije bi vsekakor bilo potrebno dopolniti in se mogoče tudi vprašati, ali je uporaba skupin relevantna oz. do katere stopnje. Sploh v znanstveni fantastiki primerki nečloveške subjektivnosti prehajajo iz enega področja v druga, zato bi natančnejša in podrobnejša analiza vsekakor prišla v poštev. Zaradi lažje organizacije in lažje izpostavitve posebnosti posameznih skupin pa se kategorije izkažejo za uspešne. Za reprezentacijo nečloveških živali so značilne: nečloveške živali v obliki metafor, nečloveška žival kot sredstvo za doseg cilja, priznavanje statusa nečloveške subjektivnosti in mejne oblike nečloveške subjektivnosti. Skupine znotraj kategorije nezemljanov so manj razvidne; medtem ko se mi delitev na višje, nižje in enako razvite nezemljane zdi površna in nepotrebna, je za izražanje neidentitete najprimernejša tista reprezentacija, ki se svoje antropocentričnosti zaveda. Morda najmanj zanimivo je opazovanje robotov – skozi njihovo interpretacijo redko seva neidentiteta, saj so zaradi svojega izvora dediči izključno s človekom pogojene narave in imajo zato do nje precej enoznačen odnos, ambivalentnega pa pokriva odnos človeka do samega sebe; naša dualnost razlikovanje med identiteto in neidentiteto sploh omogoča. Zadnje poglavje, narava v znanstveni fantastiki, pa razlikuje med naravo kot kuliso in priznavanjem njene avtonomnosti.

Postopek analiziranja besedil v svojem bistvu zahteva pozicijo, ki se svojega antropocentrizma zaveda; ne da se ga odkrižati, da pa se ga postavi v kontekst. V kontekstu s širšo naravo se človek nenadoma zazdi precej manjši, kot bi si morda želeli, in opazovanje razlik med nami in drugim postane včasih neprijetno. V srčiki spora med kulturo in divjino leži naše zatiranje neidentitete in iskanje rešitve v njenem diametralno nasprotnem koncu, identiteti. Identiteto je mogoče najočitnejše opazovati v eksploataciji drugih, ki za svoje početje potrebuje

sklicevanje na objektivni instrumentalni um, neidentiteto pa tam, kjer je drugemu odmerjen dovoljšen prostor, da se (po človekovih merilih) samostojno izrazi.

LITERATURA

- Adorno, Theodor W. *Minima moralia*. Prev. Seta Knop. Ljubljana: *cf., 2007.
- Adorno, Theodor W., in Max Horkheimer. »Človek in žival«. *Dialektika razsvetljenstva. Filozofski fragmenti*. Prev. Mojca Kranjc. Ljubljana: Studia humanitatis, 2006. 273–282.
- Atwood, Margaret. *Zadnji človek*. Prev. Alenka Moder Saje. Tržič: Učila International, 2005.
- Bajt, Drago. *Ljudje, zvezde, svetovi, vesolja. Eseji o znanstveni fantastiki*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1982.
- Berger, John. *Why Look at Animals?*. London: Penguin Books, 2009.
- Bradbury, Ray. »... in mesec tkal bo svojo moč«. *Marsovske kronike*. Prev. Alojz Kodre. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije, 1980. 63–89.
- Cook, Deborah. *Adorno on Nature*. New York, NY: Routledge, 2011.
- Dick, Philip K. »Trgovina s pasjo hrano«. Prev. Žiga Leskovšek, Samo Resnik in Mitja Zupančič. *FANTAZIJA: Antologija znanstvene fantastike*. Ur. Žiga Leskovšek in Samo Resnik. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti, 1990. 112–121.
- Dolar, Mladen. »Strel sredi koncerta«. *Strel sredi koncerta*. Ur. Peter Klepec. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2012. 151–202.
- Duncombe, Stephen. »Odperta utopija«. Prev. Jedrt Maležič. *Utopija*. Avtor Thomas Moore. Ljubljana: Studia humanitatis, 2014. 139–191.
- Feigl, Damir. *Pasja dlaka!*. Gorica: Goriška matica, 1926.
- Fromm, Harold. »From Transcendence to Obsolence«. *The Ecocriticism Reader*. Ur. Cheryll Glotfelty in Harold Fromm. Athens, GA; London: University of Georgia Press, 1996. 30–39.
- Gradišnik, Branko. »Raziskovalec«. *Mavrična krila*. Ur. Drago Bajt. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije, 1978. 269–273.
- Haraway, Donna J. *Opice, kiborgi in ženske*. Prev. Valerija Vendramin in Tina Potrato. Ljubljana: ŠOU, 1999.
- Jarc, Ana. *Ekokritika v znanstveni fantastiki*. Magistrsko delo. Ljubljana, 2021.
- Jay, Martin. *Adorno*. Prev. Simon Krek, Slavko Gaber in Janez Krek. Ljubljana: Krtina, 1991.
- Jia, Xia. »Night Journey of the Dragon-Horse«. *Invisible Planets*. Ur. in prev. Ken Liu. London: Head of Zeus Ltd., 2016. 133–149.
- Kordigel, Metka. *Znanstvena fantastika*. Ljubljana: DZS, 1994.
- Lem, Stanisław. *Solaris*. Prev. Tatjana Jamnik. Ljubljana: Družba Piano, 2010.
- Lombardo, Tom. »Science Fiction: The Evolutionary Mythology of the Future«. *Journal of Futures Studies* 20.2 (2015): 5–24.
- Losada, José Manuel. »Introduction. Myth and Science Fiction: A Complex Coexistence«. *Myth and Science Fiction: a complex coexistence*. Ur. José Manuel Losada in Antonella Lipscomb. Madrid: Sial Pigmalión, 2021. 15–19.
- Manes, Christopher. »Nature and Silence«. *The Ecocriticism Reader*. Ur. Cheryll Glotfelty in Harold Fromm. Athens, GA; London: University of Georgia Press, 1996. 15–29.

- Quifan, Chen. »The Year of the Rat«. *Invisible Planets*. Ur. in prev. Ken Liu. London: Head of Zeus Ltd., 2016. 21–49.
- Pečjak, Vid. »Odisej se vrača«. *Kam je izginila Ema Lauš*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1980. 13–53.
- Pečjak, Vid. »Sonce«. *Kam je izginila Ema Lauš*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1980. 157–162.
- Remec, Miha. »Ikar in želva«. *Astralni svetilniki*. Ljubljana: KIKI KERAM, 1993. 169–178.
- Richter, Gerhard, in Theodor W. Adorno. »Who's Afraid of the Ivory Tower? A Conversation with Theodor W. Adorno«. *Monatshefte* 94.1 (2002): 10–23.
- Russ, Joanna. »Ko se spremeni«. Prev. Žiga Leskovšek, Samo Resnik in Mitja Zupančič. *FANTAZIJA: Antologija znanstvene fantastike*. Ur. Žiga Leskovšek in Samo Resnik. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti, 1990. 36–42.
- Shelley, Mary. *Frankenstein*. Prev. Boris Verbič. Ljubljana: DZS, 1995.
- Shippey, Tom. »Literarni vratarji in fabrilna tradicija«. *Znanstvena fantastika, kanonizacija, marginalizacija in akademsko*. Ur. Gary Westfahl in George Slusser. Prev. Pika Kofol. Ljubljana: Založniški atelje Blodnjak, 2004. 14–39.
- VanderMeer, Jeef. *Annihilation*. London: 4th Estate, 2015.
- Vercors. *Sprijene živali*. Prev. Lojze Uršič. Ljubljana: Prešernova družba, 1969.
- Virk, Tomo. »Mislec neidentitete«. *Beleške o literaturi*. Avtor Theodor Adorno. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1999. 337–354.
- Wells, H. G. *Vojna svetov*. Prev. Bogdan Gradišnik. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije, 1990.

Identity of Nonidentity in Science Fiction

Keywords: literature and philosophy / ecocriticism / science fiction / attitude towards animals / Adorno, Theodor W. / anthropocentrism / (non)identity

This article looks at ecological cues found in science fiction and analyses them based on the theory of the identity of nonidentity by philosopher Theodor W. Adorno. The introduction presents a type of science fiction reading that analyses the presentations of nature based on humans' distance from nonidentity. The term nature in science fiction consists of nonhuman animals, aliens, robots, people and physical nature—in man's relationship with these it is possible to look at the process of othering that is responsible for the cause of environmental crisis; the aforementioned groups can therefore serve for an organized analysis of the representation of the nonhuman in science fiction. The science and technology in science fiction make this genre suitable for a clear distinction between identity and nonidentity while also determining their main characteristics. In this time of ecological crisis, the discourse about

anthropocentrism is an important topic. Therefore, the literary studies are also called to take part in cultivating a critical, non-anthropocentric view on literature and its representations of nature.

1.01 Izvirni znanstveni članek / Original scientific article

UDK 82.0-311.9:179.3

DOI: <https://doi.org/10.3986/pkn.v45.i3.05>